

ФІЛОСОФУВАННЯ МИСЛИТЕЛЯ. ПРО ІВАНА ЗЯЗЮНА

Т. П. Усатенко

Розкрито багатогранність постаті І. А. Зязюна – доктора філософських наук, професора, академіка Національної академії педагогічних наук України, першого Міністра освіти і науки України, директора Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України (1993–2014 рр.). Висвітлено джерела формування та сутність його філософсько-антропологічних ідей.

Ключові слова: І. А. Зязюн, філософування, кордоцентризм, мудрість, людина, педагогічна майстерність, добро.

Усатенко Т. Ф. Философствования мыслителя. Об Иване Зязюне

Раскрыта многогранность личности А. Зязюна – доктора философских наук, профессора, академика Национальной академии педагогических наук Украины, первого Министра образования и науки Украины, директора Института педагогического образования и образования взрослых АПН Украины (1993–2014 гг.). Освещены источники формирования и сущность его философско-антропологических идей.

Ключевые слова: А. Зязюн, философствование, кордоцентризм, мудрость, человек, педагогическое мастерство, добро.

Usatenko T. P. The Thinker's Philosophy. About Ivan Ziaziun

This paper tells about many-sided personality of Ivan Ziaziun, Ph.D., professor, academician of the National Academy of pedagogical sciences of Ukraine, the first minister of the education on Ukraine director of the Institute of pedagogical education and adult education NAPS Ukraine (1993–2014). Sources of the forming and essence of his philosophical and antropological ideas are described, too.

Keywords: I. A. Ziaziun, philosophizing, cordocentrism, wisdom, human, pedagogical art, good.

Величне бачиться здалеку, коли, на великий жаль, немає можливості почути силу живого слова, потужної енергетики творчої думки академіка І. А. Зязюна про такі важливі нині соціальні, політичні, освітні, філософські, наукові проблеми. Посилюється бажання осягнути, зрозуміти смисли, якими так щедро ділився академік на семінарах, конференціях, у дискусіях під час захисту дисертацій. Як дарунок долі зберігається пам'ять обговорення з Іваном Андрійовичем конкретних науково-філософських питань. У новому осмисленні постає наукова, філософська спадщина вченого, але «скільки б ми не пізнавали людину та її творчу діяльність, у ній завжди залишається те, про що ми не відаємо і навіть не самоусвідомлюємо. Людина принципово не вичерпується, жодного конкретного моделювання не існує. Людська екзистенція – бездонна, невичерпна, меонічна, виявом чого і є таїна» [1, с.41].

У невичерпності, потужності філософування як найважливішої потреби думки академіка І. А. Зязюна перетинаються всі кола буття, особливі реальності, що не сто-

ять в одній мережі з іншими реальностями, а разом становлять цілісність. У філософії спостерігається, що часто одні і ті ж проблеми, які піддаються рахунку, з давніх часів розглядають інтелектуали. На висвітлення конкретних питань впливають індивідуальні особливості мислителів.

Іван Андрійович Зязюн близький до філософів, яких охарактеризував у IV – III ст. до н.е. Епікур (341–270 рр.): «Варто сміятись і філософствувати та одночасово займатися господарством і користуватися всіма іншими справами, і ніколи не переставати ректи глаголи філософії» [2, С.306].

Не перерахувати, що вміла, хотіла, робила обдарована природою людина. Можна лише подивовуватися працездатності та невтомній допитливості Івана Андрійовича впродовж усього життя.

Можливо, на багатогранну обдарованість академіка-філософа І. А. Зязюна вплинула глибина укоріненості в рідній мові, своїй землі, культурі, родинності української спільноти. Зв'язок людини з місцевістю, де вона народилася, прожила деякий час, яку вона вважає своєю Батьківщиною, – незри-

мий, але наявний.

Академік – тип філософа, який схильний від природи до філософствування, який філософствує так, як живе і живе так, як філософствує. Його екзистенціалізм ґрунтується на непозбутній прив'язаності до рідної землі, культури українського народу, його долі, спадщини і прийдешнього.

Народився Іван Андрійович у сіверському селі Пашківка, що для нього було «центром світу», «своєю першою і єдиною й довічно сповіданою і завжди бажаною Батьківщиною».

У дитинстві, яке припало на воєнні та повоєнні роки, він всотував мудрість народу, яка допомогла йому вижити, зберегти людяність, не втратити потягу до прекрасного. Не могла не вплинути на формування особистості філософа, вченого інтелектуально-духовна спадщина сіверсько-чернігівських геніїв українського народу Лазаря Барановича, Іоанна Величковського, Олександра Довженка, Михайла Жука, Іоанна Максимовича, Павла Тичини та інших. Правічна історія з часів мізенської культури, героїчна історія «нерабського» (за висловленням Олесея Гончара) поліського «зачарованого» краю. До слова, Іван Андрійович закінчив школу з відзнакою у відомому в державотворчих процесах України селі Крути.

Через усе життя проніс академік пам'ять про свій рід, про бабусю Клавдію, у виконанні якої слухав малим хлопчиком «сотні казок, оповідань про життя і її, і життя родини, про те, що орди чужинців колись полонили нашу землю, а мужні воїни боронили» [3, С 7].

І своєму внукові, Романові, співав Іван Андрійович тих самих пісень, розповідав про ті ж доблесті українського народу. «Життєві труднощі з дитинства примусили мене пізнавати всі види сільської праці, необхідні для виживання, – писав І. А. Зязюн. – Батьки навчили мене мудрості вести домашнє господарство: вирощувати овочі і фрукти, теслярувати, слюсарювати, малярувати». Хату, яку батько власноруч вибудував, Іван Андрійович зберіг, оновив, з неї пішов у вічність. Як писав О. Довженко, батьківська хата «подарована... законом новим навіки у вічне, в обов'язкове вічне користування, себто в обов'язок неухильний і неодмінний»⁴.

Розумний, волелюбний на генетичному рівні І. А. Зязюн поєднував у собі неймовірні якості європейського інтелектуала і селянина з сіверського Полісся. З аспірантських років опрацьовував майбутній академік усі теоретичні джерела з естетики, які були у бібліотеках Академії наук України та Київського університету імені Тараса Шевченка. «Я просто був закоханий, – пише він пізніше, – у таких знаменитих теоретиків естетики, як Платон, Аристотель, Леонардо да Вінчі, Пікко делла Мірандола, Ж. Ж. Руссо, Д. Дідро,

Ф. Шеллінг, Л. Фейер-бах, Ф. Шіллер, Л. Толстой, І. Франко, О. Лось. Опанувавши в університеті великі за обсягом курси психології, фізіології, соціології, я підходив до естетичної проблематики з власною інтерпретацією».

Опанування значних масивів світових філософських знань «було приводом для висловлення моїх власних оцінок і бачень естетичного світу моди», – пише пізніше І. А. Зязюн [4].

Академік І. А. Зязюн – філософ, мудрість якого панує у всьому: у наукових працях, створенні й розбудові інститутів, ставленні до людей і навіть тоді, коли він співає свої улюблені пісні. Учений-педагог володів найвищою досконалістю прищеплювати свої знання іншим людям, пропагував, розвивав психологію, педагогіку, етику, естетику.

У визначенні філософсько-педагогічних смислів поряд із сучасними гуманістичними, акмеологічними, культурологічними особистісно-діяльними, системно-цілісними підходами академік І. А. Зязюн спирався на основні положення морально-антропологічної теорії про пріоритет духовно-моральних начал у людині, етнонаціональних, загальнолюдських цінностей. Основою педагогічної концепції І. А. Зязюна є єдність кращої педагогічної, психологічної спадщини науки і практики минулого з новітніми, інноваційними, технологічними пошуками.

Сучасність виявляє нову реальність людини грані тисячоліть, доби психоаналізу та Інтернету, пережитого тоталітарного досвіду, віртуальних практик, сексуальної та гендерної революції, переходу в новий вимір постмодерної культури, постнекласичної науки, виходу із соціоцентристської парадигми. Перехід від соціально-історичної характеристики людиновимірвальних орієнтирів на антропологічні особливо гостро відчуває не лише освітня галузь, а й конкретний учитель, педагог, чутливо реагуючи на кожне сказане, почуте слово, висловлення, текст, відношення «людина – людина», «я – інший», «ми – вони» тощо.

Як мудрий керівник освітньої галузі, І. А. Зязюн разом із однокумцями, зокрема академіком Н. Г. Нічкало, виважено, поступово формував філософсько-антропологічну вісь на морально-етичних, естетичних засадах у період розгубленості багатьох людей, втрати орієнтирів, пошуків нових смислів. Розкриваючи антропо-етико-естетичний аспект педагогічної майстерності, наголошував на безперервному самопізнанні, самовдосконаленні, самосприйнятті й розумінні прекрасного, духовної основи людини. Учений надавав перевагу ірраціональному над раціональним, духовному досвіду (інтуїтивному осягненню над логіко-дискурсивним мисленням). Провідними ідеями українського, філософсько-антропологічного філософствування І. А. Зязюна є почуття, рухи почуттів (або духовного

серця), та різні форми його вияву, насамперед добра, любові, волі, свободи, духу, духовності тощо.

Осмилення філософом ірраціонального, чуттєвого в час тотального панування раціональної, об'єктивістської методології нагадує певною мірою оновленого відродження епікуреїзму – філософсько-етичного вчення Епікура та його послідовників Метродора, Зенона, Лукреція та інших, за якими благо життя – це розумна насолода. Метою життя, за Епікуром, є розумна насолода, свобода від страждань тіла й душі.

У вченні про педагогічну майстерність І. А. Зязюн розвивав етичну, естетичну й раціонально почуттєву реальність – Серце. Ідея домінування Серця (глибин людської духовності, «внутрішньої людини») «над головою» (формальним, логіко-раціональним мисленням) у європейській філософській думці відома в термінології кордоцентризму. У концепції академіка Зязюна кордоцентричні інтенції охоплюють суголосність української та західноєвропейської світоглядної свідомості. Європейська кордоцентрична ідея має джерелом Святе Письмо. У Біблії бачимо посилання на Серце як емоційно-етичний центр глибин людського духу, як морально-практичний «репрезент внутрішньої людини». «Любов Божа вилилася в наші серця Святим Духом, даним нам» [Посилання св. Апостола Павла до римлян 5:4].

У вченні про Серце Іван Андрійович розвиває святоотцівський образ серця (Отці Церкви тлумачили серце як справжнє осердя людини, основу її життя). Святоотцівський образ серця здавна ширився в Україні завдяки входу «умом у серце». У «Слові про Закон і Благодать» введення Християнства мислиться Іларіону як акт, здійснений князем не лише завдяки тому, що «засяяв розум у серці його», а й унаслідок того, що Володимир «забажав серцем і запалав духом», щоб йому стати християнином, а його землі – християнською.

Не лише в релігійних віруваннях, народній мудрості, а й у філософських пошуках, наукових осмиленнях (XVII – XVIII ст.) наскрізно проходить «загадка світу» – Серце людини, багатогранна сутність якого подається в різних інтерпретаціях.

Центральне місце у філософії Г. Сковорода посідала людина, яку мислитель розглядав як «внутрішню» і «зовнішню». «Говорячи про «внутрішню людину», Г. Сковорода зазвичай послуговувався поняттям «Серце», яке можна трактувати як «невидиму природу» психічного життя. Слово трапляється у його творах 1 146 разів. Серце є для Сковорода «корінь усього життя людини, вища сила, що сто-

їть поза межами й душі, й духа – шлях до «дійсної людини» веде через «переображення душі в духа, а духа – в серце». Його можна схарактеризувати і як думку, і як щось схоже на царину підсвідомого, і як найсвітлішу височінь, і як найтемнішу безодню» [5].

Г. С. Сковорода у своїх інтерпретаціях біблійних текстів вів мову лише про духовне Серце; у Т. Г. Шевченка Серце належить до кола найважливіших виражальних засобів, з якими пов'язано багато мотивів, зокрема сну, молитов, самоприниження, розмови із самим собою тощо; у П. Куліша Серце – національна душа, що тягнеться до свого (мови, народу, культури, історії); а П. Юркевич говорив не лише про духовне, а й про фізичне серце. І. А. Зязюн у практичній площині педагогічної майстерності, дотримуються традиції українського кордоцентризму.

Учений поєднав етико-естетичні смисли з емоційно-почуттєвою сферою і на цій основі побудував вчення про педагогічну майстерність. І. А. Зязюн привніс нові ідеї в теорію українського кордоцентризму, у концепції філософії Добра. Не є таємницею, що в часи безперервної, атеїстичної боротьби нелегко було автору відстоювати принципи Добра, хоча в ХХІ ст. вони стають провідними.

Творячи власну «Я-концепцію», академік І. А. Зязюн говорив собі й людям: «Педагогіка – моє життя», а основний смисл свого життя мислитель вбачав у творенні Добра. «Я прошу у Бога одного часу для добра людям... Я Богові завжди дякую за те, що він обрав мене це Добро генерувати і кореспондувати. ...Жодного разу в житті я його не зрадив. ...Я робив і продовжую робити Добро – моє основне і єдине багатство на цій грішній і жорстокій Землі».

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримський С. Під сигнатурою Софії / С. Кримський. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 367 с. – С. 41.
2. Таранов П. С. 120 філософів: життя, судьба, учение / П. С. Таранов. – Т. 1. – Симферополь : Таврія. – 1996. – 622 с. – С. 306.
3. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали, і реалії / І. А. Зязюн // Наук.-метод. посібник, – К., 2000. – 309 с. – С. 7.
4. Довженко О. Хата / Олександр Довженко // Українське слово: хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ с. (у трьох книгах) – кн. друга. – К. : Рось, 1994. – С.68–70.
5. Сковорода Григорій: повна академічна збірка творів / за ред. проф. Леоніда Ушкалова. – Харків – Торонто : Майдан; Вид-во Канадського ін-ту Українських студій, 2011. – 1400 с. – С.2–11.

Цитувати: Усатенко Т. П. Філософування мислителя. Про Івана Зязюна / Т. П. Усатенко // Постметодика. – 2015. – № 3. – С. 2–4.

© Т. П. Усатенко. Стаття надійшла в редакцію 15.10.2015 ■